

השבועי

השבעה

שיעורו השבועי של מרן הראשון לציון הרב הראשי לישראל אב"ד בביה"ד העליון
הגאון הגדול רבינו יצחק יוסף שליט"א נשיא מועצת הרבנות הראשית לישראל

השיעור נמסר במוצאי שבת קודש פרשת וילך תש"פ בבית כנסת "היזידים" ירושלים

הלכות עשרת ימי תשובה

טעה ואמר האל הקדוש, או המלך המשפט, האם חוזר, ולהיכן. דין השוכח רצה והחליצנו. דין המחסר ברכה בתפלת העמידה. דין הנוטל ידיו בברכה ע"ד לאכול כביצה ונמלך. אם משערים לפי נפח או משקל. שיעור קביעות סעודה לברכת לישב בסוכה. דין חולה ביום כיפור

הבדל מהותי

ג. רבינו מנוח (פ"ב מהל' תפלה) - הביאו מרן הבית יוסף (סימן תקפב) - מבאר, שיש הבדל מהותי בין אמירת "מלך אוהב צדקה ומשפט" ל"המלך המשפט", כאשר אומר "מלך אוהב צדקה ומשפט", הכוונה שהקב"ה אוהב שהדיינים עושים בעולם דין של צדק על פי התורה, אבל בעשרת ימי תשובה אומרים "המלך המשפט", כיון שבעת הזאת מתגלית מלכותו של הקדוש ברוך הוא, והוא בכבודו ובעצמו שופט אותנו, "מלך במשפט יעמיד ארץ" (משלי כט, ד), תמיד הקב"ה מלך, אבל כעת מתגלית מלכותו. לכן סברת רב שאמירת המלך המשפט מעכבת, כי יש הבדל משמעותי בין הלשונות.

קיבלנו הוראות מרן

ד. הלכה למעשה כדעת שלושת עמודי ההוראה שאם טעה ולא אמר "המלך הקדוש" או "המלך המשפט" חוזר, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקפב סעיף א). מיהו הרמ"א (סימן קיח) פסק כרבינו יונה שאם טעה ב"המלך המשפט" לא חוזר. האשכנזים יוצאים ביד רמ"א, אבל אנחנו הספרדים קיבלנו הוראות מרן. וכן פסקו חכמי הספרדים לדורותיהם, ומהם: הפרי חדש (סי' תקפב ס"א), מרן החיד"א (בברכי יוסף סי' קיח סק"א, וסי' תקפב סק"ב), בעל השדי חמד (אור לי' סי' קט), הראשון לציון בעל פרי האדמה (ד"ט"ו ע"ד), הגאון רבי חיים פלאג' (מועד לכל חי סי' יג אות כח), כולם כתבו שקיבלנו בזה הוראת מרן, ואם לא אמר "המלך המשפט" חוזר ל"השיבה שופטינו", ואם סיים התפלה חוזר לראש.

תוך כדי דיבור

ה. יחיד שטעה ובמקום לומר "המלך הקדוש" אמר "האל הקדוש" חוזר לראש התפלה, אלא אם כן נזכר תוך כדי שיעור אמירת "שלום עליך רבי" שיתקן מיד. והטעם שמועיל תיקון תוך כדי דיבור, או מחמת שנחשב כמחוק דבריו הראשונים, או כהסבר הרשב"א בתשובה (ח"א סימן לה) שעל ידי התיקון הרי זה

המלך הקדוש והמלך המשפט

א. בעשרת ימי תשובה אומרים בתפלה במקום "האל הקדוש" - "המלך הקדוש", ובמקום "מלך אוהב צדקה ומשפט" - "המלך המשפט". המקור לדין זה מהגמרא במסכת ברכות (יב:), אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. אבל דעת רבי אלעזר שאפילו אם אמר האל הקדוש - יצא, שנאמר: ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט - אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, שנאמר בהם "האל הקדוש", ואם כן גם בימים אלו שייך להזכיר האל הקדוש. והגמרא מבארת כיצד פוסקים להלכה: מאי הוה עלה? אמר רב יוסף האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט, רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט. והלכתא כרבה.

יצא או לא יצא

ב. נחלקו הראשונים האם כאשר חז"ל תקנו את השינויים הללו בתפלה, התכוונו לקבוע נוסח זה למטבע התפלה, ואם שינה זה לעיכובא ולא יצא, כי כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא (ברכות מ:), או שהתקנה היא רק על לכתחילה, אבל אם שינה יצא בדיעבד ידי חובה. דעת שלשת עמודי הוראה - הרי"ף (סוף פ"ק דברכות) הרמב"ם (פ"י מהל' תפלה ה"ג) והרא"ש (ספ"ק דברכות) - וכן האור זרוע (ח"א סי' כט) והמאירי (שם) ועוד ראשונים שאם טעה חוזר. אולם דעת רבינו חננאל (הובא בתוס' ברכות יב:) שהזכרות אלו הם לכתחילה אבל לא לעיכובא ומי שטעה בהם לא חוזר כלל, כי נחשב לו שקיים את מצות התפלה אבל לא כתקנה. וכן דעת תלמידי רבינו יונה בשם רבני צרפת (ספ"ק דברכות), והראב"ד (בהשגותיו שם). ויש שיטה שלישית של רבינו יונה (ברכות ו ע"ב מדפי הרי"ף), שאם טעה ב"האל הקדוש" חוזר, אבל ב"מלך אוהב צדקה ומשפט" לא חוזר, כי מכל מקום הזכיר מלך.

מוסיף שבה, אמר גם האל הקדוש וגם המלך הקדוש. אבל אם נזכר רק לאחר תוך כדי דיבור אפילו שתק חוזר לראש. הכף החיים (סימן תקפב סק"ט) כתב, שאם שתק ולא דיבר או המשיך ברכת אתה חונן יכול לתקן, ואפילו לאחר תוך כדי דיבור. אבל זה חידוש גדול, ומרן זצ"ל ביביע אומר ח"ו (או"ח סימן נא אות ז) העיר עליו שעל תוך כדי דיבור אמרו שהוא כדיבור דמי אבל לא על לאחר כדי דיבור.

טעה ב"המלך הקדוש" להיכן חוזר

1. שליח ציבור שטעה ואמר "האל הקדוש" אינו חוזר לראש התפלה אלא חוזר ל"אתה קדוש", כיון שאצל יחיד שאינו אומר קדושה שלשת הברכות הראשונות נחשב כברכה ארוכה, ולכן אם טעה חוזר לראש התפלה, אבל בחזרת הש"ץ כיון שהציבור מפסיקים באמירת הקדושה, "אתה קדוש" נחשב לברכה בפני עצמה, ואם טעה חוזר לשם.

טעה ב"המלך המשפט" להיכן חוזר

2. אם טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" במקום "המלך המשפט", גם אם הגיע ל"ואתה ברחמיך הרבים", ושמע מישהו שאמר "המלך המשפט" בקול רם, והזכיר לו, חוזר לתחילת ברכת "השיבה". אם סיים את התפלה ואמר את "היו לרצון" השני, יחזור לראש התפלה, אבל יעשה תנאי של נדבה לחוש לדעת הראשונים שאינו צריך לחזור.

דין המסתפק

3. אם הוא לא יודע בוודאות שטעה ורק יש לו ספק מה אמר, מסתמא אמר כמו הנוסח של כל השנה (עי"פ הירושלמי פ"ק דתענית) וחוזר, אלא אם כן התפלל מתוך סידור ועברו רוב עשרת ימי תשובה ויודע בעצמו שהוא מקפיד לומר "המלך המשפט", שיש להניח שלא טעה.

דעת רבינו יוסף חיים

4. והנה בא רבינו יוסף חיים בספרו בן איש חי (פרשת נצבים אות ט), וכתב שהטועה ב"המלך המשפט" לא חוזר, ואומרים ספק ברכות להקל נגד מרן. הפלא שנעלם מעיניו דעת החיד"א, למרות שהחיד"א בשו"ת חיים שאל (ה"ב ס"י טו) כתב שאומרים סב"ל נגד מרן למרות שקיבלנו הוראותיו אף בחמורות שיש עליהם סקילה וזכרת, מאידך לגבי הנידון שלנו כתב החיד"א עצמו בברכי יוסף (סימן קיח סק"ב, וסימן תקפב סק"א) שהטועה ב"המלך המשפט" חוזר, ושכן עיקר כדעת מרן שקיבלנו הוראותיו, ולא חשש לסב"ל. וכי יהיה סתירה בדברי החיד"א?

במקום מנהג לא אומרים סב"ל

5. בפשטות יש לומר, שאני הכא שיש מנהג לחזור, ובמקום מנהג לא אמרין סב"ל - ספק ברכות להקל, כמו שכתב מהר"י בתרומת הדשן (סימן לד) שכאשר יש מנהג לא חוששים לדעה השניה. בתקופת רבינו יוסף חיים שהיה חסידא בקדישא, אב בית הדין בבגדד היה רבי אברהם הלל, וכאשר שמע את פסק הבן

איש חי שאם טעה בהמלך המשפט לא חוזר, קם ואמר שכאן המנהג כדעת מרן השלחן ערוך שחוזר (כן העיד המקובל רבי אפרים הכהן הובא ב"ח"ב ח"ב סימן יח אות ה, ובחזו"ע עמ' קצז). וכן כתב הגאון רבי אהרן בן שמועון² (שער המפקד בנהר פקוד דצ"ט ע"ב) שכך המנהג. גם רבי עמרם אבורביע³ העיד בספרו נתיבי עם (עמ' נח, רכט) שכל מורי הוראה בירושלים פוסקים כדעת מרן, שאם אמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" חוזר. וגם רבי יוסף ידיד הלוי (ברכת יוסף ח"א דף ע"א ע"א) כתב שכך המנהג בארץ ישראל. כך הערנו על רבינו יוסף חיים, אבל מרן זצ"ל (ביביע אומר ח"ב ס"ה-י, ח"ו ס"י מ"ח אות ג, יח"ד ח"א ס"י נ) ביסס את הפסק בעוד סברות, ונאמר חלקן.

לא תחסר כל בה

א. מרן זצ"ל (ביבי"ח ח"ב ח"א ח"ב סימן ט) הביא סברא לבאר מדוע אין לחוש לסב"ל כאשר חוזר לומר המלך המשפט, על פי המבואר בגמרא בברכות (יז:), הקורא קריאת שמע והגיע לתיבת "ובשעריך", ואינו זוכר אם הגיע ל"ובשעריך" הראשון, וצריך להמשיך והיה אם שמוע, או שהגיע ל"ובשעריך" השני, וצריך להמשיך למען ירבו ימיכם. אם הוא מתפלל עם הציבור מן הסתם אמר עמהם וימשיך יחד איתם, אבל אם הוא מתפלל יחיד ושכח, חוזר ל"ובשעריך" הראשון, כדי שלא יפסיד פרשה בקריאת שמע. ובירושלמי (פ"ב מברכות סה"ד) משווה דין תפלה לדין קריאת שמע. באו האחרונים - רבי דוד עראמה (פ"י מהל' תפלה), ועוד - ולמדו הלכה למעשה למקרה דומה, אדם שמצא עצמו אומר "במהרה בימינו", ונסתפק אם הוא עומד בסוף ברכת המינים שאומרים בה "ותכלם ותכניעם במהרה בימינו", ואז עליו לחתום "ברוך אתה ה' שובר אויבים ומכניע זדים", או שמא הוא עומד בסוף ברכת תשכון בתוך ירושלים שאומרים בה "בנין עולם במהרה בימינו", ואז עליו לחתום "ברוך אתה ה' בונה ירושלים", שעלתה הסכמת הפוסקים שחוזר לברכת המינים וחותר שובר אויבים ומכניע זדים, וממשיך משם והלאה על הסדר, כי הברכות הם כמו שרשרת אחת ארוכה ואם יפסס את שתי הברכות שביניהם כל תפלתו תהיה לבטלה, שהלא הדין הוא שהיודע כל תפלת שמונה עשרה חוץ מברכה אחת לא יתפלל כלל (ראה יב"א שם אות ה), ואם ימשיך כל ברכותיו הם ספק ברכה לבטלה בקום ועשה. "ספק ברכות להקל" שייך בשב ואל תעשה, אבל באמצע עמידה אי אפשר להפסיק להתפלל, ולכן עדיף לחזור ולומר את כל הברכות בוודאות, מאשר שימשיך את כל הברכות כשהם ספק ברכה לבטלה. וכן פסק להלכה הבן איש חי (פרשת משפטים אות ט). ואם כך, יש להקשות סתירה בדברי רבינו יוסף חיים, בדין השוכח היכן הוא נמצא בתפלה פסק שחוזר למקום שאמר בוודאות, ואילו אם טעה ולא אמר "המלך המשפט" פסק שלא חוזר, וממשיך לברך ברכות שהם ספק ברכה לבטלה בקום ועשה.

לך בכוח זה

ב. לפני ארבעים ואחת שנה בראש השנה תשל"ט מרן זצ"ל לא חש בטוב, נפל והקיא דם, וכמה ימים לאחר מכן שהה בבית החולים. במוצאי שבת קרא לי ואמר: עוד חצי שעה יש את השיעור ביזדים, תמסור אותו במקומי! תמיד כשהיה למרן קשה למסור את השיעור במוצאי שבת, כגון שהיו מגיעים נשיאים לארץ וכדומה, היה שולח אותנו. עוד לא היה לוויין אבל היה ציבור גדול. אני הייתי צעיר ואמרת לי: איך אמסור שיעור בלי להכין? אמר לי: אתה רואה איך אני נראה, עם מכשירים וכו', אין לך ברירה... מרן הכין אותי ובי"ה היה שיעור מוצלח, אמר: תאמר להם את מחלוקת הראשונים בדין הטועה ב"המלך הקדוש" ו"המלך המשפט", אמר לי את הקושיא על רבינו יוסף חיים שאמרנו עכשיו, והראה לי מה כתב חכם בן ציון והורה לי לומר גם דחיה לדבריו.

יש חתימה של מרן זצ"ל שאז חזר ממצרים והיה כבן שלושים וחמש "מלפנים ראב"ד קהיר". כבר אז הבינו את מעמדו הרם של מרן.⁴ להלכה הנוסח הנכון הוא שובר אויבים ומכניע זדים, ולא מכניע מינים. יש כמה מוציאי סידורים, ביניהם אהבת שלום שדרכם לפסוק הכל היפך דעת מרן זצ"ל, וכתבו מכניע מינים ונתפסו לדברי החיד"א (קשר גודל ס"י טו"ב אות ז), אבל מרן ענה על כל טענותיהם ביחוד דעת (ח"ה סימן ח), וכתב שאילו החיד"א היה רואה דברי כמה מגדולי הראשונים שעוד לא נדפסו היה מודה, אבל הם ממשיכים להתעקש... וגם רבי שמואל בנו של רבי חיים ויטאל (ספר כת"י חמדת ישראל) ניסח "זדים" על פי הקבלה.⁵ חכם בן ציון היה דבוק מאוד בתורתו של הבן איש חי, חמיו רבי יוסף חיים שראבני היה חסיד של הבן איש חי עד כדי כך שלא היה אומר שלום למרן בגלל שחלק על בן איש חי. פעם הרב אלישיב אמר למרן, מה הדברים האלו? כך היא דרכה של תורה! הוא לא הבין את זה. כאילו אצל האשכנזים אין כאלה דברים, כשחולקים על חזון איש...

1 מרן זצ"ל במשך שנים נהג לומר בתפלת הלחש את התוספות של עשרת ימי תשובה בקול רם, כדי להזכיר לציבור. [א.ה וכן פסק בחזון עובדיה (עמ' קצג), ושכן נהג כבר הרמב"ן כמובא בספר ציבור החיים (עמ' טו)].
2 מחבר הספרים נהר מצרים ונהר פקוד, אב בית דין במצרים לפני למעלה ממאה וחמשים שנה.
3 רבה של פתח תקוה וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, היה תלמיד חכם חשוב מאוד ובקיא במנהגי ירושלים. במהדורה הראשונה של ספרו נתיבי עם הוא לקח הסכמה ממרן זצ"ל שהיה כבן ארבעים שנה, וכבר אז כתב על מרן "גאון הדור!"
4 עכשיו בתקופה של הבחירות מישוהו הראה לי מכתב מכל גדולי הדור הקודם לפני 55 שנה להצביע ג', אז לא הייתה ש"ס... וחותרים שם הרב אברמסקי, הסטייפלר, הרב שך, וגם הספרדים, הגר"ע עטיה, חכם יעקב עדס, חכם מנצור בן שמועון, וראש החתימות

חילוקו של חכם בן ציון

יג. חכם בן ציון אבא שאול זצ"ל (אור לציון ח"א סי' ז) כתב ליישב את הסתירה בדברי רבינו יוסף חיים, שכאשר שכח באיזו ברכה הוא נמצא, זה ספק במציאות, כנראה יש לו הרבה צרות ולכן שכח... ובוזה הדין שחוזר לברכה שיודע שברך, אבל אם טעה ולא אמר "המלך המשפט", כיון שזה לא ספק במציאות, אלא 'פלוגתא דרבוותא' מחלוקת בפוסקים אם צריך לחזור או לא, בזה לא חוששים לברך בקום ועשה ברכות שהם ספק לבטלה ולא חוזר. מה הסברא לחילוק? לא יודע, זה חולצה לבנה וזה ירוקה, מה נפקא מינה - שניהם חולצה?...

השוכח "רצה והחליצנו"

יד. מרן זצ"ל המשיך ודחה את חילוקו של חכם בן ציון, שהרי יש נידון בכיוצא בזה, בדין השוכח להזכיר "רצה והחליצנו" בברכת המזון של שבת, שחוזר בסעודה ראשונה ושניה⁶, אם חתם "בונה ירושלים" וזכר, יאמר שם ברכת "אשר נתן שבתות למנוחה", וכן אם פתח ואמר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" ימשיך אשר נתן. אבל אם המשיך ואמר "לעד" - שכך הגרסה הנכונה לומר "לעד" ולא רק "האל" - חוזר. להיכן חוזר? נחלקו הראשונים, דעת הראב"ד (פ"ב מהלכות ברכות ה"ב) ורבינו יונה (לו. ד"ה לאות) שחוזר לברכת רחם, מפני שהוספת "רצה והחליצנו" נמצאת שם. לעומתם דעת רש"י (ברכות ט"ז), הרמב"ם (פ"ב מהלכות ברכות ה"ב), והרא"ש (ברכות פ"ז סי' כג), ועוד, שחוזר לראש ברכת המזון, וכן נפסק להלכה (ש"ע סי' קפ"ט סי' ו), וכן פסק רבינו יוסף חיים עצמו (פרשת חוקת אות ט), והטעם מפני שאם יחזור לברכת רחם יעשה ברכות לבטלה בקום ועשה. מכאן ראה שגם במקום של "פלוגתא דרבוותא" רבינו יוסף חיים לא חושש לומר ספק ברכות להקל, משום שיש חשש ברכות לבטלה בקום ועשה. הלכו כמה תלמידים מהשיבה שלנו "חזון עובדיה" לחכם בן ציון זצ"ל, ואמרו לו, תשמע מה מרן הקשה עליך ממיטת חוליו, חכם בן ציון חייך - כשהיה בכוחותיו היה ניכר עליו תמיד שהוא שמח, כי היה שקדן עצום בתורה והתורה הייתה משמחת אותו - והשיב שלעולם במחלוקת הפוסקים אומרים סב"ל, ומה שהשוכח "רצה והחליצנו" חוזר לראש ברכת המזון, משום שכך המנהג. אבל צריך עיון מנין לו שכך המנהג, יש בזה מחלוקת ראשונים ומרן השלחן ערוך פסק לחזור לראש, אבל אף אחד לא הזכיר שכך המנהג.

ברך עלינו

טו. יש להביא עוד ראייה שאין חילוק בין "פלוגתא דרבוותא" - מחלוקת הפוסקים - ל"ספק במציאות" ולעולם אין אומרים ספק ברכות להקל בקום ועשה. בז' בחשוני⁷ - בעוד כחודש ימים - מתחילים לומר בתפלה "ברך עלינו", ואחר שהתקדם בתפלתו זכר שאמר "ברכנו" ולא "ברך עלינו", אם זכר בין ברכת מברך השנים ל"תקע בשופר" יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה", וזכר לאחר מכן יאמר "ותן טל ומטר לברכה" בברכת שמע קולנו לפני "כי אתה שומע תפלת כל פה", וזכר אחר שחתם "שומע תפלה" קודם "רצה", יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה". אמר תיבת "רצה", חוזר. להיכן חוזר? לדעת התוספות והר"ן (תענית ג:) וכן דעת רב האי גאון (הובא בר"ן שם), ורבינו חננאל (הובא ברא"ש ובת"י שם), ועוד, חוזר לברכת שמע קולנו, כי יש אפשרות לתקן שם. לעומתם, דעת הרמב"ם (פ"י מהלכות תפלה ה"ט), הרא"ש (פ"ד דברכות סימן יד), הראב"ד (שם), הרשב"א (ברכות כ"ט), ועוד, שחוזר לברך עלינו, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן ק"ז סי' ה), וכן פסק הבן איש חי עצמו (פרשת בשלח אות יח), וכך מעשים בכל יום. והטעם בזה מפני שלדעת הסוברים שיש לחזור לברך עלינו, אם יחזור לשמע קולנו, כל הברכות עד סיום התפלה יהיו לבטלה, ואמנם גם אם יחזור לברך עלינו לדעת הסוברים שיש לחזור לשמע קולנו יהיו כמה ברכות לבטלה, "אוי לי מיצרי אוי לי מיצרי", ומוכח שלא אומרים "ספק ברכות להקל" בקום ועשה גם במקום שהספק נובע מחמת "פלוגתא דרבוותא", ועדיף להתפלל תפלה שלימה, ועדיף לפסוק כדעת מרן שקיבלנו הוראותיו. והוא הדין בדיוק בדין הטועה ב"המלך המשפט". הלכו התלמידים שלנו לחכם בן ציון ואמרו לו גם את

הטענה הזו, חכם בן ציון חייך שוב ואמר, גם כאן המנהג לחזור לברך עלינו. כל קושיא לדחות שכך המנהג?! זו דחיה בקש. מרן זצ"ל אמר בזמנו את שתי הראיות הללו ממיטת חוליו והם ראיות חזקות.

לסיכום

טז. להלכה ולמעשה, אין מה לפחד ואין מה להסתפק, מי טעיה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" ולא תיקן מיד תוך כדי דיבור, יחזור לברכת "השיבה", אם גמר את העמידה יחזור לראש התפלה. וכן אם טעה ואמר "האל הקדוש" במקום "המלך הקדוש" חוזר לראש התפלה. שליח ציבור חוזר ל"אתה קדוש". מה תאמר? נחוש לדברי הבן איש חי ונאמר סב"ל נגד מרן זצ"ל. אולם לפי מה שביארנו עכשיו מובן היטב, ראשית, במקום מנהג לא אמרין סב"ל, ועוד, שגם אם לא יחזור יעשה ברכות לבטלה אם ימשיך, ולא אומרים סב"ל בקום ועשה, וקיבלנו הוראות מרן.

נטילה בברכה על דעת לאכול כביצה

יז. יש שרצו להוכיח, שאדם שדיגל ברכה אחת מתפלת שמונה עשרה, אין כל תפלתו לבטלה, משום שבתחילת התפלה חשב בדעתו להתפלל את כל התפלה בשלמות. והוא הדין אם טעה בעשרת ימי תשובה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט", למרות שחיסר ברכה, כיון שהיה בדעתו בתחילת התפלה לומר "המלך המשפט" ימשיך בתפלתו ואין ברכותיו לבטלה. ודימו דין זה לחידושו של הריטב"א (חולין ק"ו): שאדם שרצה לאכול כביצה פת ונטל ידיים עם ברכה, וכשסיים לאכול שם ליבו ששבע מהחמין, אבל לא אכל כביצה פת, לא צריך להכריח את עצמו לאכול עוד פת באכילה גסה, והברכה על הנטילה איננה לבטלה, כי בשעה שנטל ידיו חשב לאכול כביצה. וכך ההלכה. [א.ה. ראה ברכת ה' (ח"א פרק ה אות כב) שהוכיח כנ"ל מדברי הריטב"א, ודייק שכך הבין גם מהר"י עייש, ע"ש]. אולם מרן זצ"ל ביביע אומר (ה"ב ח"א"ה סי' ט אות ב) דחה את ראייה זו וחילק בין הנידון של הריטב"א לנידונו, בנידון של הריטב"א הוא קיים את מעשה הנטילה כהוגן, ורק את התנאי שצריך לאכול כביצה הוא לא קיים, אבל בנידונו הוא לא קיים את מעשה התפלה בשלמות ולכן אם ימשיך אחר שטעה ולא יחזור, כל ברכותיו יהיו לבטלה.

שיעור נטילה

יח. אדם שרצה לאכול פחות מכזית לחם לא צריך ליטול ידיו, ואמנם הרוצה להחמיר על עצמו וליטול ידיים בלי ברכה גם על פחות מכזית תבוא עליו ברכה, נעשה לו מי שברך עם כל המחמירים למיניהם... ואם אוכל כזית נוטל בלי ברכה ורק אם בדעתו לאכול כביצה מברך על נטילת ידיים.

שיעורי תורה

יט. כביצה היא כשיעור 18 דרהם, וכזית הוא 9 דרהם, וכל דרהם כתב הגר"ח נאה (שיעורי תורה סי' א אות ה) שהוא 3.2 גרם, ומתחילה מרן נקט כדבריו, עד שהרב מרגולין חקר את הנושא, ומצא שכל דרהם שוקל 2.7 או 2.8 גרם ולכל היוטר 3 גרם. בגלל הגילוי שכל דרהם הוא 3 גרם ולא 3.2 גרם, מרן חזר בו בשנים האחרונות ואמר בשיעוריו וכתב בספריו (עי' חזון עובדיה ליל הסדר עמ' עג, ברכות עמ' נה) ששיעור כזית הוא 27 גרם, ושיעור כביצה הוא 54 גרם, ושיעור קביעות סעודה הוא 216 גרם, לא כמו שהיה מורה לפני כן ששיעור קביעות סעודה הוא 232 גרם. ובדאורייתא יש לחוש שהדרהם הוא 2.7 גרם, וכבר משיעור 200 גרם בערך של דגן, יש לחוש ליטול ידיים, ולברך המוציא וברכת המזון. וכדאי שאדם יאכל לפי השיעורים הללו ברווח ולא בצמצום, כי יש פיורים שנופלים או

⁷ כדי שעולי הרגלים יחזרו כל אחד למקומו, ותקנה ממקומה לא זזה, לא כדעת הרמב"ן (הובא בארחות חיים הלכות תפלה סי' קט) שכיום שאין לנו בית המקדש מתחילים לומר "ברך עלינו" במוצאי שמחת תורה [א.ה. ראה ר"ב י"א ח"ה תאו"ח סי' ט].

⁶ אבל השוכח "רצה והחליצנו" בסעודה שלישית לא חוזר. אדם שקם בשבת בבוקר, ואחר התפלה קידש ואכל כזית עוגה, ואחר זמן סעד סעודה שניה, ושכח לומר "רצה והחליצנו", לא חוזר, כי יתכן שהעוגה נחשבת לסעודה, והסעודה השניה עם החמין נחשבת לסעודה שלישית.

נשארים בשיניים. החזון איש ורבני האשכנזים לא הכירו את המטבע הנקרא "דרהם" שהיה בארצות המזרח ובמצרים ולכן כתבו שיעורים אחרים.

נפח או משקל

כ. למרות שמעיקר ההלכה היה לשער לפי נפח, כמו שמבואר מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"א דעדייות מ"ב), בכל זאת משערים לפי משקל, כי אנחנו לא בקיאים לשער לפי נפח, ויש גם ספק אם האווירים מצטרפים. וכן דעת רב שריא גאון (אוצר הגאונים ביצה ס"א, ובתשובותיו ס"ג) - לפני כאלף שנים, וכן הוא בתשובות הגאונים (הובא ברב המגיד פ"א מעירובין ה"א), שמנהג ישראל לשער לפי משקל, כי המידות נתנו לחכמי ישראל והם שיערו את המשקל על פי הנפח. גם בספר פתח הדביר (ס"ק קצ) מאריך לבאר ענין זה, ומסביר החילוק בין הלכות ברכות שמשערים לפי משקל, להלכות איסור והיתר, ששם משערים לפי נפח, וכמו שהביא כף החיים (ס"ז צח אות ה) שהמשער ביטול בשישים על פי משקל מאכיל טרפות לעם ישראל. בכל ספריו של מרן החיד"א (ברכ"ס ס"ק קסח ס"ד, מורה באצבע ס"ג סעיף צה) כותב רק על פי משקל של דרהם ולא מזכיר נפח, וכן אחריו הגר"ח פלאג'י בכל ספריו (חיים לראש עמ' לג), ושכן הדין בשיעור כזית בליל פסח, בליל סוכות, בהאכלה לחולה ביום הכיפורים. וכן אחריו הגאון רבי עבדאללה סומך בספרו זבחי צדק (יו"ד ס"ז צח אות ד וס"ז צט או' יא), והחזיק אחריו תלמידו רבינו יוסף חיים בעל הבן איש חי (צו לד, חוקת יב, קרח ב, ועוד), וכך גם דעת הכף החיים (ס"ק קסח אות מה, מו, ס"ק קצ אות טז, ס"א תפז אות א). הכף החיים הוסיף וכתב (ס"ק קסח אות נו) "ואין לשנות", כנראה גם בזמנו היו איזה חכמים מבני ברק שהוציאו חוברות והורו לשער לפי נפח... וכן דעת עוד רבים מהפוסקים, אמרתי בקיצור.

כך פסק מרן

כא. מרן בשנותיו האחרונות הורה לנו: תאמר ותחזור ותאמר בכל מקום ומקום שמשערים לפי המשקל, שלא יבלבלו את המח... ולכן מרן בכל ספריו כתב את כל השיעורים לפי משקל. אחד האחים שיהיה בריא ניסה לשכנע את מרן: אבא, תכתוב לפי נפח. אבל מרן לא רצה לשמוע בקולו. וגם אנחנו הלכנו בעקבותיו ב"לקוט יוסף", ובכל ההלכות כתבנו את השיעור לפי משקל.

לישב בסוכה

כב. בסוכות יש לברך "לישב בסוכה" כבר על שיעור 162 גרם, כי יש ספק ספיקא, שמא כהגינת ורדים (הא"ח כלל ד ס"ו) ועוד, שגם על עוגה יש לברך לישב בסוכה, ואם תאמר כהחיד"א (חיים שאל ח"א ס"ז עא, מחזיק ברכה ס"ו תרל"ט סק"ה) שלא מברכים, שמא כדעת הרמב"ם (פ"א מהל' עירובין ה"ט) ששיעור קביעות סעודה הוא 3 ביצים, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (ס"ו תט סעיף ז), ולא 4 ביצים כדעת רש"י (כריתות יב: יומא פ:).

נמלך

כג. אדם שברך "מזונות" ואכל עוגה, העוגה הייתה טעימה ולפתע שם לב שאכל למעלה מ-200 גרם, יכול להמשיך את אכילתו ולא להפסיק ולברך "המוציא", וכשיסיים יברך ברכת המזון.

חתן תלמיד חכם

כד. סיפורי שנים קודמות ואני אוהב לחזור ולספר על מרן, כי ממעשיו ניתן ללמוד דרך נכונה, "מוזקנים אתבונן". לפני כחמשים שנה כשמרן היה רב ראשי לתל אביב, גבאי בית כנסת אחד היה יהודי פשוט, אפילו אשתו הייתה הולכת 'בלי ידיים', וזכה שחתנו היה בחור ישיבה - דבר שהוא יקר המציאות בתל אביב לפני חמשים שנה, אולי זכה לכך כי היה משמש את מרן, "גדול שימושה יותר

מלימודה" (פסיקתא זוטרותא בהעלותך קב ע"ב וע' ברכות ז:), ומרן סידר להם את הקידושין⁸. והנה אחר כמה ימים, פונה אותו גבאי למרן ואומר לו: כבוד הרב, איזה חתן הבאת לנו, אין לו יראת שמים... אמר לו מרן: אבל אני ראיתי אותו שהוא בן תורה, אמר הגבאי: איזה בן תורה איזה בטיח... בעיני ראיתי אותו שאכל פת מהתנור, 'עש תנור' חם, ולא נטל ידיים! אני צועק עליו והוא מחייך וממשיך לאכול... אמר לו מרן: תגיד לחתנך שיבוא מחר להתפלל אתנו, אני רוצה לדבר איתו. הלך הגבאי לחתנו ומסר לו שמרן רוצה לדבר איתו, ומסכן בא למחרת כולו כעלה נידף... למרן לא היה הרבה זמן, ושאל אותו ישר ולענין: תגיד, אכלת בלי נטילת ידיים? הוא נבהל, והשיב למרן שאכל פחות מכזית... מרן שאל את הגבאי אם אכן חתנו אכל מעט? והגבאי אישר. אמר לו מרן: החתן שלך תלמיד חכם, אתה עם הארץ! הוא נהג נכון, מה אתה רוצה ממנו?...

חולה ביום כיפור

כה. חולה שיש בו סכנה והרופא אומר לו לאכול ביום הכיפורים, חייב לשמוע לרופא, אלא אם כן הוא רופא אנטי דתי שהצביע "כחול לבן"... אם רופא אחד אומר לו לאכול ביום הכיפורים ורופא אחר אומר לו שהוא לא צריך לאכול, יביאו רופא שלישי והוא יכריע ביניהם. חולה שאוכל ביום הכיפורים אוכל לשיעורים, כל עשר או שתים עשרה דקות יכול לאכול עד שיעור ככותבת, שהוא לדעת המחמירה ביותר 38 גרם [א.ה. ראה יהוה דעת ח"ו ס"ו לט], ולכן ישקלו את הפרוסות מערב כיפור. אדם שעבר ניתוח לב פתוח ועבר תקופה והוא בריא כאחד האדם, צריך לצום ואפילו ספק סכנה אין בוה, בתנאי שיתיעץ עם רופאים, ואם שומע להם מקיים מצוות "וחי בהם" - ולא שימות בהם (יומא פה: ועוד).

חיי עולם נטע בתוכנו

כו. כשמרן זצ"ל היה עוד רב ראשי לתל אביב, היה לוקח אותנו בערב כיפור מבית חולים לבית חולים, והיה פונה להנהלה ומבקש שיפנו אותו לחולים שיש בהם סכנה, והיה רואה חולים או זקנים עם זקן ופיאות שהם מאושפזים בגדר חולה שיש בו סכנה ואינם רוצים לאכול ביום כיפור, אומרים: איך נאכל, שמונים שנה צמנו ביום כיפור, עכשיו בשנתנו האחרונה נאכל?! ומרן היה הולך ומשפיע עליהם במתק לשון, התורה שלנו היא תורת חיים, דרכיה דרכי נועם, כשאתם אוכלים אתם מקיימים מצוה, "וחי בהם" ולא שימות בהם, והיה משכנע אותם לאכול ביום כיפור. וכך נהג לעשות במשך כמה שנים.

לעילוי נשמת

מרן מאור ישראל

רבינו עובדיה יוסף בן גורגיה זיע"א

לרפואת:

ברכה יעל בת קועיק רבקה תחי'

יעל מיטל בת גאולה

מרגלית בת יעל מיטל

⁸ מרן היה נעדר להרבה שביקשו שיסדר להם קידושין, כי לא היו אז הרבה תושבים בארץ כמו היום, וגם לא היו הרבה בעלי תשובה כמו היום.